

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Verhalen uit een bijzonder archief Interview met Corry Gillissen

Auteurs: Annick Gossen en Nathasja de Jager

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 48.1, pp. 50-54.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

VERHALEN UIT EEN BIJZONDER ARCHIEF

INTERVIEW MET CORRY GILLISSEN

Annick Gossen en Nathasja de Jager

In de middeleeuwse Sassenpoort van Zwolle ontmoetten twee van onze redacteurs Corry Gillissen, curator van de tentoonstelling Sassenpoort: Rijksarchief in Overijssel, waarvoor zij anderhalf jaar onderzoek deed. Ze spraken Gillissen over de bijzondere archiefgeschiedenis van de stadspoort, het aantrekkelijk maken van “stoffige” geschiedenis voor een breed publiek en de integratie van AI-technologie in tentoonstellingen.

Gillissen vertelt direct vol trots over haar werklocatie, de Sassenpoort: een toren die in de top 100 van rijksmonumenten in Nederland staat.¹ Het belang van het monument ligt volgens Gillissen in de oorsprong van de toren. De Sassenpoort dateert uit 1409 en maakte deel uit van de stadsverdediging van Hanzestad Zwolle. Het is het oudste en best bewaarde middeleeuwse restant van de Zwolse stadsmuur. Het was echter niet de uniciteit van de stadspoort die aanleiding gaf tot de tentoonstelling over het archiefverleden van de Sassenpoort. Aan het einde van de negentiende eeuw, rond 1890, dreigde de stadspoort te worden afgebroken. De Sassenpoort was vervallen en aan restauratie toe. Gelukkig voor de Zwolse stadspoort zat Victor de Stuers (1843-1916) in die tijd in de Tweede Kamer. Hij stond aan de basis van de monumentenzorg. Mede door de invloed van De Stuers is de Sassenpoort tussen 1893 en 1898 ingrijpend gerestaureerd, maar het gebouw moest wel een functie krijgen om dat te rechtvaardigen.

De Stuers was tevens van groot belang voor het Nederlandse archiefwezen. Om de Sassenpoort te redden werd ze in 1898 het Rijksarchief van de provincie Overijssel. Ook zou het Gemeentearchief van Zwolle er bewaard worden. De Zwolse gemeente betaalde hiervoor huur, maar werd ook geacht om een klerk mee te sturen die het gemeentearchief onderhield. Het blijft wel wonderlijk dat er überhaupt een archief werd ondergebracht in een vijftiende-eeuws gebouw dat, aldus Gillissen, volledig ongeschikt was voor het bewaren van middeleeuwse stukken – wegens de huidige strenge richtlijnen voor archiefbeheer:

Abbeelding 1: Tentoonstelling Sassenpoort: Rijksarchief in Overijssel. Foto door de redacteurs.

De directeur [van Collectie Overijssel, Vincent Robijn] noemde het ongelooflijk dat hier een archief heeft gezeten, want wij moeten nu met achttien graden en vijftig procent luchtvochtigheid werken en hier poepten de vleermuizen op de documenten. Het was ook in de zomer heel warm en in de winter vreselijk koud.

De Zwolse archiefkwestie

Voor de tentoonstelling over het archiefverleden van de Sassenpoort dook Gillissen de archiefstukken in om de geschiedenis achter deze bijzondere locatie tot leven te wekken. Ze stuitte daarbij op een verhaal over twee archivariissen die elkaar het leven zuur maakten: de archiefkwestie. Dit verhaal dateert uit 1898, toen de documenten van het gemeentearchief werden ondergebracht in de Sassenpoort en een klerk meegestuurd werd om het archief te beheren. Deze klerk, Johannes Wijnbeek (1882-1951), had geen formele opleiding genoten, maar had zich binnen de gemeente Zwolle opgewerkt en de nodige ervaring opgedaan. Bovendien had de gemeente Zwolle veel vertrouwen in hem. Wijnbeek deed zijn werk jarenlang probleemloos tot de Duitse academicus Michael Schöngen (1866-1937) in 1908 Rijksarchivaris werd. Schöngen nam zijn taak als archivaris zeer serieus en wilde Wijnbeek het beheer van het gemeentearchief afnemen. Dit kwam onder andere door zijn gebrek aan opleiding en hun verschillende religieuze overtuigingen in een tijd van verzuiling. Schöngen was katholiek, Wijnbeek gereformeerd. Het hielp ook niet dat Schöngen, aldus Gillissen, de reputatie had een moeilijke, stuurse man te zijn:

Toen Schöngen op een gegeven moment een baan aangeboden kreeg aan de andere kant van het land en dit weigerde, vond de Universiteit Groningen dat bijvoorbeeld heel jammer. Hij gaf daar gastlessen en aan de universiteit hoopten ze heel erg daarvan verlost te zijn als Groningen te ver weg voor hem werd.

Had Schöngen zijn zin gekregen, dan had Wijnbeek alleen mogen blijven werken als hij zijn zeggenschap over het gemeentearchief aan hem overdroeg. Volgens Gillissen begon toen de ellende, want de gemeente Zwolle bleef achter Wijnbeek staan en er ontstonden steeds meer pesterijen onderling. De spanningen liepen steeds verder op,

tot Schöngen Wijnbeek in 1909 de toegang tot de Sassenpoort geheel ontzegde. Dit mondde uit in jarenlange geschriften, beschuldigingen en verdedigingen, die bekend kwamen te staan als de archiefkwestie.

Tegen 1912 was de archiefkwestie een fenomeen in Nederland, waarover zelfs de *NRC*, het *Parool* en *De Tijd* publiceerden. Ondanks de toenemende publieke aandacht bleef de gemeente Zwolle Wijnbeek steunen in de kranten. De blijvende steun hield mede verband met de beschuldigingen die Schöngen uitte over het functioneren van Wijnbeek als archivaris. ‘Een van de verwijten die Schöngen Wijnbeek maakte, was dat hij de ruggen van oude boeken los zou snijden om te kijken of die gemaakt waren van mensenhuid,’ verklaart Gillissen. ‘Wijnbeek ontkende dat natuurlijk.’

Gillissen vertelt daarbij dat met de invoering van de eerste Archiefwet in 1918 werd bepaald dat een archivaris een academische achtergrond moest hebben en dat een rijksarchief en een gemeentearchief niet in één gebouw mochten worden ondergebracht. Beide voorschriften speelden een belangrijke rol in de zogenoemde Zwolse archiefkwestie. Het is onduidelijk of deze kwestie bij het opstellen van de Archiefwet in de twintigste eeuw expliciet is meegenomen, of dat zij juist het belang van de wet liet zien; hierover zwijgt de geschiedschrijving. Hoewel de precieze invloed moeilijk is vast te stellen, onderstreept de Zwolse Archiefkwestie zo het belang van professionele archiefzorg en duidelijke wetgeving

De Zwolse archiefkwestie speelt een prominente rol in Gillissens tentoonstelling. Dit heeft alles te maken met een andere kwestie: hoe maak je ogenschijnlijk stoffige archiefgeschiedenis aantrekkelijk voor een divers publiek? Van nature leent een archief zich niet voor het vertellen van spannende verhalen, omdat het, aldus Gillissen, gebaat is bij stilstand: ‘Voor een archief is het goed als er niets gebeurt, als het rustig is. Een archivaris zit ook het liefst gewoon te werken en wil verder geen gedoe.’ Vanzelfsprekend bemoeilijkt dat de zoektocht naar leuke verhalen die mensen prikkelen. ‘Iemand die de Sassenpoort komt bezoeken, komt over het algemeen niet voor jaartallen of verhandelingen over specialismen die verschillende archivariissen beroemd maakten. Dan lopen mensen heel snel weer weg.’

De bezoeker wil ook wat

Voor het uiteenzetten van de tachtigjarige geschiedenis van het archief in de Sassenpoort moest Gillissen zich dan ook verplaatsen in de bezoeker en wat die zou willen zien. Het inzetten van alle gevonden informatie om de meerwaarde van een monument als de Sassenpoort mee te geven, behoorde voor haar tot de uitdagendste klus. ‘Je probeert steeds de verbinding met de bezoeker te zoeken. De bezoeker wil verrast worden, iets leren.’ Daarom ging Gillissen vooral op zoek naar anekdotes die in het geheugen blijven hangen, terwijl informatie “voor gevorderden” bleef rusten.

Dat neemt niet weg dat de tentoonstelling desondanks wel enigszins de diepte over archieven in kan gaan. Zo wordt de bezoeker onder andere geïnformeerd over wat een archief nu eigenlijk doet en wat de verschillen zijn tussen bijvoorbeeld een rijksarchief en een gemeentearchief. Hier zit een QR-code bij die de bezoeker kan scannen, wat diegene in staat stelt ter plekke in de collecties van Collectie Overijssel te speuren. Gillissen weet niet tot in hoeverre deze daadwerkelijk wordt gebruikt. ‘Als één op de honderd bezoekers dat doet, lijkt het me al veel. Maar de code is er wel.’

Verder ligt de focus van de tentoonstelling vooral op pakkende anekdotes, die zich goed lenen voor creatieve uitwerkingen. Gillissen vertelt bijvoorbeeld hoe last minute werd besloten een opmerkelijk verhaal over een ex-verzetsman in de tentoonstelling te verwerken. De man in kwestie kwam na de Tweede Wereldoorlog

(1939-1945) bijna als een soort aanwezigheidstherapie in het archief werken, maar was zo getraumatiseerd dat hij altijd een pistool in zijn lade bewaarde. Wanneer de gemoederen hoog opliepen, dreigde hij ermee. Gillissen vermeldt geruststellend dat het wapen, als het al geladen was, nooit is afgevuurd. De hedendaagse bezoeker kan het verhaal vinden door de lade van een voor de gelegenheid geplaatst bureau te openen, waarin de informatie samen met een afbeelding van een authentieke verzetsrevolver te vinden is.

Als dat nog niet verrassend genoeg was, staat op het bureau ook nog een draaischijftelefoon. De bezoeker kan hiermee verschillende personages – en de directeur van Collectie Overijssel – opbellen en krijgt dan een ingesproken bandje te horen. De redacteurs kunnen het niet laten te informeren naar het Spook van de

Afbeelding 2: De sprekende portretten van gemeentearchivaris Johannes Wijnbeek (links) en rijksarchivaris Michael Schöngen (rechts). Foto door de redacteurs.

Sassenpoort, dat in de tentoonstelling rond zou waren. ‘Die bestaat helemaal niet,’ geeft Gillissen toe. ‘Die telefoon is ook een beetje neergezet voor de kinderen... alleen die weten niet meer hoe ze met een draaischijftelefoon moeten omgaan en proberen in de gaatjes van de draaischijf te duwen.’ Ook met speelse, fictieve elementen wordt de tentoonstelling over het archiefverleden dus verder tot leven gewekt.

AI-gebruik

AI is ingezet om het conflict tussen de archivariissen Wijnbeek en Schöngen in beeld te brengen. Gillissen is hiervoor in gesprek gegaan met een klein Zwols bedrijf om dit te bewerkstelligen, waarbij de Zwolse Archiefkwestie al snel ter sprake kwam. Uit deze samenwerking kwam het idee voort om portretten van de archivariissen met hulp van AI met elkaar in gesprek te laten gaan. Menselijke acteurs hebben de stemmen en mimiek van de mannen verzorgd, wat vervolgens met AI in de portretfoto’s geïntegreerd is. ‘Op dat moment was AI echt volledig nieuw en wij hebben dat ontzettend omarmd.’ Volgens Gillissen slaat het zeker aan bij het publiek:

We krijgen hele leuke reacties. Het gebouw is heel gehorig en vanuit de kantoren horen we de archivariissen ook continu ruziën over mensenhuid. We moeten er alleen wel een briefje bij doen om aan te geven dat het ongeveer vijf minuten duurt, want de spanningsboog van mensen is toch vaak niet zo lang als ze het niet weten. Misschien luisteren mensen het nu wel af, maar ik geloof van niet. Ik denk dat velen denken: wat leuk en geweldig dat ze het zo gedaan hebben, maar nu gaan we weer verder.

Op de vraag of zij verwacht dat AI in de geschiedtentoonstellingen van de toekomst vaker gebruikt gaat worden, antwoordt Gillissen volmondig ja. 'Dat denk ik zeker. Er is zo veel mogelijk en er gebeurt zo verschrikkelijk veel. Als we ditzelfde vandaag opnieuw zouden maken, zou het ook nog beter en mooier zijn.'

Tot slot

De redacteurs verlaten de Sassenpoort minstens vijf verhalen rijker. Dat de middeleeuwse Sassenpoort een uiterst bijzondere archieflocatie vormde, achten ze inmiddels bewezen. Corry Gillissen heeft met Sassenpoort: Rijksarchief in Overijssel bij uitstek laten zien hoe grondig onderzoek, creativiteit en een gezonde dosis humor tentoonstellingen over geschiedenissen, die op het eerste gezicht niet heel spannend lijken, toch kunnen laten slagen. Dankzij verhalen over ruziënde archivariissen, sprekende AI-portretten en een (helaas) denkbeeldig spook kunnen bezoekers het verleden van tachtig jaar archief in zijn uiterst ongeschikte bewaarplaats van dichtbij meemaken. In een wereld waarin spanningsbogen verslappen en technologie ongekende mogelijkheden schept, tonen tentoonstellingen als deze dat de diffusie van historische kennis en bijna vergeten verhalen daar in de toekomst op kan gaan inspelen.

Corry Gillissen is curator van de tentoonstelling over het Rijksarchief in de Sassenpoort (1898-1977). Met een grote belangstelling voor geschiedenis en de verhalen achter documenten tekent zij voor zowel inhoud als vormgeving. De uitvoering gebeurde in samenwerking met professionele (digitale) makers en vrijwilligers. Eerder was zij verantwoordelijk voor de tentoonstelling over de Zwolse vesting.

Eindnoten

- 1 De 'top 100 van de Nederlandse monumenten' is een rangschikking van rijksmonumenten in Nederland, vastgelegd in 1990 door de Rijksdienst voor monumentenzorg (voorheen Rijksdienst voor cultureel Erfgoed).